

Георгій Георгійович Харченко,

*доцент кафедри цивільного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, доцент*

ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ І ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСУ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Останнім часом за ініціативою прокуратури в Україні збільшується кількість судових справ щодо витребування на користь держави земельних ділянок, які у свій час були передані у приватну власність за рішеннями місцевих державних адміністрацій. Незрідка відповідні позовні вимоги подаються вже після спливу трьохрічного строку, коли оспорювані дії органів державної влади мали місце.

Питання застосування правових наслідків спливу позовної давності, як правило, вирішується не на користь відповідачів, незважаючи на те, що у своїй постанові від 16.11.2016 р. у справі № 487/10132/14-ц Верховний Суд України (далі – ВСУ) сформулював правову позицію, що порівняльний аналіз термінів «довідався» та «міг довідатися», що містяться в ст. 261 Цивільного кодексу України [1], дає підстави для висновку про *презумпцію можливості та обов'язку особи знати про стан своїх майнових прав*, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо. Позивач повинен також довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права, що також впливає із загального правила, встановленого ст. 81 Цивільного процесуального кодексу України [2], про обов'язковість доведення стороною спору тих обставин, на котрі вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Відповідач, навпаки, мусить довести, що інформацію про порушення можна було отримати раніше [3].

Зазначимо, що правовий висновок ВСУ, на жаль, не дає чіткої відповіді, чим суди мають керуватися більше – презумпцією обізнаності особи (позивача) про стан свого майнового права чи все ж таки обов'язком відповідача довести, що позивач мав можливість дізнатися про порушення раніше. На практиці розгляд цієї категорії справ виглядає так.

По-перше, добросовісні набувачі у таких справах залишаються самотніми у доведенні, що держава в особі відповідного державного органу могла раніше, ще до спливу трьохрічного строку з моменту порушення права, дізнатися про це. Інший відповідач – державний орган, рішення якого оспорується, по суті, просто самоусувається від судового розгляду справи, оскільки це рішення, як правило, приймалось попереднім керівництвом і відповідно ніхто з державних службовців не має бажання протиставляти себе державі.

По-друге, все ще, на жаль, поширеною є судова практика, коли суди, оцінюють як доказ у справі твердження позивача та прокуратури, що позивач довідався про порушення свого права лише після відповідного повідомлення прокуратури, яка, у свою чергу, дізналася про це під час перевірки законності оспореного рішення. Суди при цьому не ставлять собі запитання, чому така перевірка була проведена не протягом трьохрічного строку після винесення оспореного рішення, а вже після спливу чотирьох, а подекуди навіть семи і більше років? І як, нарешті, такі твердження позивача і прокуратури узгоджується з тим, що

останні за законодавством наділені повноваженнями контролю за законністю діяльності тих державних органів, рішення яких вони оспорюють? Таку судову практику цікаво оцінити через призму статистичних даних. Приміром, у 2013 році кількісний штат працівників органів прокуратури в Україні був найвищим з усіх країн Європи: 43 на 100 тисяч населення, тоді як у Німеччині цей показник – 5, у Молдові – 16, в середньому в Європі – 10, і навіть у Росії – 32 прокурори на 100 тис. населення [4].

З огляду на ці показники малообґрунтовано вбачається позиція тих судів, які, задовольняючи позовні вимоги і відмовляючись вважати пропущеним строк позовної давності, пояснюють свій висновок тим, що без перевірки законності прийнятого, а потім оспореного, рішення прокуратура не могла дізнатися про вчинення правопорушення, оскільки з самого змісту рішення факт правопорушення виявити не можна, і хоча прокуратура була своєчасно про це рішення поінформована, проте не могла знати, що було вчинене порушення права позивача.

По-третє, складність доведення добросовісним набувачем факту обізнаності або можливості обізнаності раніше позивача та прокуратури про порушення майнового права полягає в тому, що суди зазвичай не сприймають як доказ у справі супровідні листи, якими оспорене рішення надсилалось до позивача і прокуратури, як звіт про діяльність відповідного державного органу. Вказують, що такі листи не доводять факту їх отримання, оскільки за усталеною в Україні практикою листування між державними органами відбувається простим, а не рекомендованим способом. Звісно, позивач та прокуратура при цьому стверджують, що у їх програмах автоматизованого документообігу та контролю такі листи не зареєстровані, а суди сприймають такі твердження як доведений факт без підтвердження будь-якими іншими доказами і перевірки правдивості таких тверджень (чи були збої у програмі документообігу, випадки втрати даних, чи є можливість у позивача вносити зміни у базу даних і, взагалі, чи належним чином поставлена сама робота щодо реєстрації усієї кореспонденції, що отримується позивачем, тощо).

Отже, виникає ситуація, коли добросовісним набувачам насправді дуже складно доводити, що держава в особі відповідного державного органу, так само як і прокуратура, якщо не знали, то принаймні могли дізнатися про факт правопорушення своєчасно і відповідно своєчасно висунути свої позовні вимоги у межах строку позовної давності. За таких обставин суди вбачають справедливим не стільки керуватися презумпцією обізнаності позивачем про стан своїх майнових прав, скільки констатувати, що строк позовної давності державними органами не був пропущений, оскільки останні не могли дізнатися про це раніше і відповідно добросовісний набувач не зміг як відповідач довести іншого.

Вбачаємо, що такий підхід суперечить практиці Європейського суду з права людини (далі – ЄСПЛ), який у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що «позовна давність – це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення. Термін позовної давності, що є звичайним явищем у національних законодавствах держав-учасниць Конвенції, виконує кілька завдань, в тому числі забезпечує юридичну визначеність та остаточність, запобігаючи порушенню прав відповідачів, які можуть трапитись у разі прийняття судом рішення на підставі доказів, що стали неповними через сплив часу» (п. 570 рішення від 20.09.2011 р. за заявою № 14902/04 у справі БАТ «Нафтова компанія «Юкос» проти Росії»; п. 51 рішення від 22.10.1996 р. за заявами № 22083/93, 22095/93 у справі «Стабінгс та інші проти Сполученого Королівства») [5].

Усі державні органи, звертає увагу Європейський суд з прав людини, мають діяти та чітко дотримуватися у своїй діяльності принципу «належного урядування». Останній передбачає, що у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права, державні органи повинні *діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб* (див. рішення ЄСПЛ у справах «Beyeler v. Italy» від 28.05.2002 р., п. 120 [6], «Öneryildiz v. Turkey» від 18.09.2002 р., п. 128 [7]). На державні органи, зокрема, покладено *обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок* (див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справі «Lelas v. Croatia» від 20.05.2010 р., п. 74 [8]) і сприятимуть юридичній визначеності у цивільних правовідносинах, які зачіпають майнові інтереси (див. рішення ЄСПЛ у справах «Beyeler v. Italy» від 28.05.2002 р., п. 119 [6], «Öneryildiz v. Turkey» від 18.09.2002 р., п. 128 [7]).

Важливо підкреслити, що у контексті скасування помилково наданого права на майно принцип «належного урядування» покладає на державні органи *обов'язок діяти невідкладно, виправляючи свою помилку* (див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справі «Moskal v. Poland», п. 69 [9]).

З огляду на зазначене, вбачається, що державні органи та прокуратура, маючи згідно чинного законодавства України широкі владні повноваження щодо контролю за діяльністю інших державних органів, рішення яких вони оспорюють у суді, мають можливість, відповідно до принципу «належного урядування», своєчасно дізнаватися та відповідно реагувати на факт правопорушення, а тому і суди, визначаючись щодо пропущення строку позовної давності, повинні у випадку захисту інтересів держави надавати перевагу і відповідно застосовувати презумпцію обізнаності позивача про стан своїх майнових прав, а не вимагати від добросовісних набувачів доведення обставин, що позивач знав або міг дізнатися своєчасно про порушення свого права.

Крім того, з метою посилення юридичних гарантій захисту речових інтересів добросовісних набувачів від посягань держави на їх майно, коли весь тягар негативних наслідків за помилки державних органів держава намагається перекласти з себе на приватних осіб, доцільним вбачається встановлення обмеження, що позовна давність для держави у таких випадках встановлюється у три роки, проте вона закінчується у будь-якому випадку після спливу, скажімо, п'яти років після скоєння правопорушення.

Список бібліографічних посилань

1. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 06.04.2018).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 06.04.2018).
3. Постанова Верховного Суду України від 16 листопада 2016 р. у справі № 487/10132/14-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62948851> (дата звернення: 06.04.2018).
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про чисельність органів прокуратури України» // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49360 (дата звернення: 06.04.2018).
5. Постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р. у справі № 6-68ц15 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51078286> (дата звернення: 06.04.2018).

6. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of *Beyeler v. Italy* on 28 May 2002 // European Court of Human Rights : сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60485> (дата звернення: 06.04.2018).

7. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of *Öneryildiz v. Turkey* on 18 June 2002 // European Court of Human Rights : сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60510> (дата звернення: 06.04.2018).

8. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of *Lelas v. Croatia* on 20 May 2010 // European Court of Human Rights : сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98827> (дата звернення: 06.04.2018).

9. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of *Moskal v. Poland* on 15 September 2009 // European Court of Human Rights : сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94009> (дата звернення: 06.04.2018).

Одержано 13.04.2018

УДК 347.1

Вадим Васильович Цюра,

*доцент кафедри цивільного права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук*

ДОВІРЕНІСТЬ ЯК ФОРМА УПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИКА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ США

Інститут представництва за англо-американським правом, попри уявлення про його «архаїчність», наразі є достатньо новаторським, таким, що змінюється з розвитком та трансформацією суспільних відносин та правових систем. Він не позбавлений динаміки, більш того, здійснює активний вплив на сферу міжнародних торгівельних правовідносин, оскільки існуючі уніфікації правових норм у сфері правового регулювання представництва, агентування при здійсненні міжнародної купівлі-продажу (через діяльність УНІДРУА) базуються на концептуальній доктрині англо-американського права.

Уявлення про механізм правового регулювання представництва винятково на основі прецедентів є хибним і не відповідає дійсності. Активно приймаються законодавчі акти, які концептуально вбирають в себе доктринальні доробки. Втім, прецедентам відводиться роль там, де складно концептуально сформулювати принципи вирішення тих чи інших колізійних питань, де сформульовані та відточені віками підходи дозволяють з певною мірою справедливості і достатньо легко вирішувати однотипні питання.

Доктрина, яка сприяє «відточенню» судових рішень на основі принципів розумності та справедливості, згодом стає частиною позитивного права. Це тривалий багатовіковий процес формування високоефективного способу регулювання суспільних відносин.

Розкриваючи питання особливостей «довіреності» за англо-американським правом, варто зазначити декілька моментів.

По-перше, це застосування термінів. Довіреність за англо-американським правом має англійську назву «*power of attorney*» (POA).

По-друге, існують істотні відмінності, які склалися історично: щодо особливостей правового регулювання складання, посвідчення, дії та припинення довіреностей, закріплення окремих їх видів, – та пов'язані з новелами, які сьогодні існують у сфері суспільного буття в США.